

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

WAR CRIMES IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES

Звонарьов О.Ю., к.ю.н., доцент,
доцент спеціальної кафедри

Національна академія Служби безпеки України

Клименко С.В., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології

Національна академія Служби безпеки України

У статті розглядаються сучасні тенденції імплементації положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду у кримінальне законодавство європейських країн. Проаналізовано кримінальні кодекси Республіки Албанії, Федеративної Республіки Німеччини, Королівства Данії, Республіки Болгарії, Королівства Іспанії, Республіки Хорватії, Республіки Польщі, Швейцарської Конфедерації.

Визначено, що європейське законодавство у зв'язку з ратифікацією та імплементацією положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду протягом останніх років відзначаються значно ґрунтовнішим і системним характером формування кримінально-правових норм, якими передбачено відповідальність за злочини агресії, злочини геноциду, проти людяності та воєнні злочини.

Зокрема акцентовано увагу, що перелік воєнних злочинів у кримінальному законодавстві європейських країн досить широкий, а їх систематизація відбувається за поділом на злочини проти особи; злочини проти майна; злочини що посягають на методи ведення збройного конфлікту; злочини, що пов'язані з використанням під час збройного конфлікту заборонених засобів; злочини, що посягають на процес укладення мирної угоди.

Однією з особливостей кодифікації суспільно небезпечних діянь, які визначаються як воєнні злочини, є загальна тенденція, притаманна законодавству про кримінальну відповідальність країн Європейського Союзу, а саме – виділення воєнних злочинів як окремої категорії з-поміж інших злочинів проти миру та безпеки людства. При цьому в окремих європейських країнах відповідальність за воєнні злочини встановлюється на рівні окремого спеціального систематизованого нормативного акту – військово-кримінального кодексу, які одночасно з військовими передбачають відповідальність і за воєнні злочини.

Заслуговує на увагу підхід нормативного визначення осіб, кримінально-протиправні посягання на які підпадають під категорію «воєнні злочини». Поняття таких осіб міститься в окремій кримінально-правовій нормі або на рівні окремої частини, або в примітці до кримінально-правової норми.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства міжнародного правопорядку; воєнні злочини; Римський статут; військовополонені; міжнародне гуманітарне право; порівняльне право.

The article examines the current trends in the implementation of the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court in the criminal legislation of European countries. The criminal codes of the Republic of Albania, the Federal Republic of Germany, the Kingdom of Denmark, the Republic of Bulgaria, the Kingdom of Spain, the Republic of Croatia, the Republic of Poland, and the Swiss Confederation were analyzed.

It has been determined that European legislation in connection with the ratification and implementation of the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court in recent years is marked by a much more thorough and systematic nature of the formation of criminal law norms, which provide for responsibility for crimes of aggression, crimes of genocide, crimes against humanity and war crimes.

In particular, attention was drawn to the fact that the list of war crimes in the criminal legislation of European countries is quite wide, and their systematization is divided into crimes against the person; crimes against property; crimes affecting the methods of conducting an armed conflict; crimes related to the use of prohibited means during an armed conflict; crimes that interfere with the process of concluding a peace agreement.

One of the features of the codification of socially dangerous acts defined as war crimes is the general trend inherent in the legislation on criminal responsibility of the countries of the European Union, namely the selection of war crimes as a separate category from among other crimes against the peace and security of mankind. At the same time, in some European countries, responsibility for war crimes is established at the level of a separate special systematized normative act – the military criminal code, which provides responsibility for war crimes at the same time as military ones.

The approach of normative definition of persons whose criminal offenses fall under the category of "war crimes" deserves attention. The concept of such persons is contained in a separate criminal law norm or at the level of a separate part, or in a note to a criminal law norm.

Key words: criminal offenses against peace, human security, international legal order; war crimes; Rome Statute; prisoners of war; international humanitarian law; comparative law.

Норми міжнародного гуманітарного права є головним джерелом регламентації відповідальності за злочини агресії, геноциду проти людяності та воєнні злочини у національних кримінальних законодавствах. Особливістю кримінальної відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права є той факт, що передбачені більшістю міжнародних актів норми кримінально-правового характеру вимагають встановлення протиправності певного діяння в національному законодавстві. Актуальним це питання є і для України. Зобов'язання щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та імплементації його положень виникли після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р. У зв'язку з цим є доцільним ознайомлення з практикою імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національні правові системи зарубіжних країн. Дослідження особливостей імплементації норм щодо відповідальності за воєнні злочини в кри-

мінальне законодавство зарубіжних країн має не лише теоретичне, а й практичне значення. Відповідно до міжнародно-правових угод винні у вчиненні воєнних злочинів можуть бути притягнуті до відповідальності не лише країною, де вони їх вчинили, а й іншими державами.

Європейський досвід криміналізації воєнних досліджували у свої роботах Авдошин І.В., Базов В.П., Березняк В. С., Гальцова В.В., Мохончук С.М., Міронова В.О., Піддубна В.В., Пекар П.В., Сірант М.М., Хавронюк М.І., Щоголев Д.С. та інші. Водночас окремі аспекти цієї проблеми залишають дискусійними та такими, що потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій імплементації положень Римського статуту МКС у кримінальне законодавство європейських країн.

Деякі науковці, які проводили дослідження питань імплементації положень щодо воєнних злочинів у кримінальне законодавство країн Європейського Союзу, визна-

чили загальні риси, притаманні цьому процесу. Так, С. М. Мохончук установив, що на сучасному етапі в багатьох країнах світу на конституційному рівні засуджуються протиправні дії, спрямовані на порушення міжнародного миру та безпеки людства. Для переважної більшості зарубіжних країн, передусім європейських, характерним є встановлення відповідальності за вчинення злочинів проти миру та безпеки людства та інших злочинів у спеціальному систематизованому нормативному акті (кримінальному законі або кодексі). У низці країн романо-германської правової сім'ї (Австрії, Бельгії, Іспанії, Італії, Нідерландах, Фінляндії, Франції, ФРН, Швейцарії) діють не тільки загальнокримінальні акти, а й спеціальні військово-кримінальні кодекси, які одночасно з військовими передбачають відповідальність за воєнні злочини [1].

М. М. Сірант зазначає, що в національне законодавство деяких країн частково включено перелік воєнних злочинів і злочинів проти людяності, передбачених Женевськими конвенціями та Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Цей спосіб імплементації норм міжнародного права про воєнні злочини, на думку автора, сприяє поступовому увідповідненню національних кримінально-правових систем положенням міжнародного права [2]. Слід погодитися з такою позицією, адже низка країн Європейського Союзу, зокрема Австрія та Швейцарія, останніми роками внесла відповідні зміни до свого кримінального законодавства і, як інші країни ЄС, передбачила спеціальні норми, у яких встановлено кримінальну відповідальність за воєнні злочини.

Водночас, загальноєвропейського статусу цей процес ще не отримав, адже законодавство деяких країн поки що не містить таких положень, і злочини осіб, які знаходяться під захистом положень міжнародного гуманітарного права, кваліфікуються як загальні кримінальні правопорушення проти особи. Або ж ці законодавства містять здебільшого загальні кримінально-правові норми, які є універсальними для будь-яких випадків порушення принципів міжнародного права.

У більшості країн законодавець відносить воєнні злочини до категорії злочинів, які посягають на цінності, що охороняються міжнародним правом (міжнародного правопорядку), що відобразилося в назвах відповідних розділів кримінального законодавства. Наприклад: «Злочини проти міжнародного співтовариства» (Іспанія), «Злочини проти цінностей, що охороняються міжнародним правом» (Хорватія), «Злочини проти миру та людства» (Болгарія), «Злочини проти миру, людяності та воєнні злочини» (Польща) тощо.

Слід зазначити, що, хоча не у всіх країнах законодавець використовує термін «воєнні злочини», однак такі злочини в певній формі криміналізовані у законодавстві більшості європейських держав. Насамперед воєнні злочини чітко виокремлюються у кримінальному законодавстві країн, які імплементували положення Римського статуту (Бельгія, Грузія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Румунія, Хорватія тощо). У кримінальному законодавстві таких країн як Бельгія, Болгарія, Грузія, Латвія, Литва, Польща, Словенія й інших перенесені склади воєнних злочинів із конвенційних норм практично без змін.

У деяких країнах воєнним злочинам присвячена лише одна стаття. Так, у КК Албанії 1995 р. ст. 75 «Воєнні злочини» передбачає відповідальність за дії, вчинені будь-якими особами під час війни, такі як вбивство, погане поводження або вислання як робочої сили, обернення в рабство, так само як і будь-яка інша нелюдяна експлуатація, заподіяння шкоди цивільному населенню на окупованій території, вбивство або погане поводження з військовополоненими, вбивство заручників, руйнування особистого або суспільного майна, руйнування міст, громад або сіл, які не зумовлені воєнною необхідністю. Карається такий злочин ув'язненням не менше, ніж на п'ятнадцять років, або довічним ув'язненням, або смертною карою.

У деяких країнах відповідальність за воєнні злочини передбачена в спеціальних законах. Так, у *Федеративній Республіці Німеччині* імплементувала положення Римського статуту у своє законодавство, наслідком чого стало прийняття Міжнародного кримінального кодексу Німеччини 2002 р. [3], який діє одночасно з Кримінальним кодексом. Відповідно до його положень Міжнародний кримінальний кодекс застосовується до всіх указаних у ньому кримінально караних діянь проти міжнародного права також у разі, якщо вони були вчинені за кордоном та не мають відношення до території Німеччини (§ 1 ч. 1 Загальних положень). Щодо злочинів, передбачених указаним законом, не встановлюється ніякого терміну давності (§ 5 ч. 1 Загальних положень). У частині другій Кодексу передбачені кримінально карані порушення міжнародного права. Ця частина чітко структурована і складається з відповідних розділів: розділ перший – геноцид і злочини проти людяності; розділ другий – воєнні злочини; розділ третій – інші кримінально карані діяння.

Воєнні злочини поділяються на п'ять груп: воєнні злочини у відношенні осіб (§ 8 Міжнародного кримінального кодексу); воєнні злочини у відношенні права власності та інших прав (§ 9 Міжнародного кримінального кодексу); воєнні злочини у відношенні гуманітарних операцій та емблем (§ 10 Міжнародного кримінального кодексу); воєнні злочини, пов'язані із застосуванням заборонених методів ведення війни (§ 11 Міжнародного кримінального кодексу); воєнні злочини, пов'язані із застосуванням заборонених засобів ведення війни (§ 12 Міжнародного кримінального кодексу).

На прикладі відповідних кримінально-правових норм можна встановити, яким шляхом пішли деякі країни Європи в процесі імплементації у своє кримінальне законодавство положень міжнародного гуманітарного права щодо встановлення відповідальності за порушення його норм.

Королівство Данія. У § 110-с Кримінального кодексу Королівства Данії передбачено положення, відповідно до якого будь-яка особа, котра умисно або з необережності порушує будь-які положення або заборони, що можуть бути передбачені законом щодо виконання зобов'язань держави як члена Організації Об'єднаних Націй, підлягає тюремному ув'язненню на будь-який термін, що не перевищує чотирьох років [4].

Необхідно також зазначити, що Данія, як і деякі інші країни Європейського Союзу, крім Кримінального кодексу має у своєму розпорядженні Військовий кримінальний кодекс (Military Penal Code), який окремо встановлює відповідальність за злочини, що посягають на встановлений порядок проходження військової служби, зокрема й під час збройних конфліктів, а також містить окремі положення щодо порушення законів і методів ведення війни. Так, Військовий кримінальний кодекс Королівства Данії в § 36 визначає, що той, хто під час збройного конфлікту свідомо використовує військові методи або процедури, що суперечать міжнародним угодам, підписаним Данією або міжнародним звичаєм правом, карається довічним позбавленням волі [5].

Республіка Болгарія. КК Болгарії містить розділ XIV «Злочини проти миру та людства», що складається з декількох глав, у яких за ознакою видового об'єкта кодифіковано злочини: проти миру (розділ I), проти законів і звичаїв війни (розділ II), геноциду та апартеїду (розділ III) [6].

До злочинів проти законів і звичаїв війни належать порушення правил міжнародного права про ведення війни, зокрема такі: вбивство поранених, хворих, осіб, які потерпіли аварію на кораблі, або осіб, які належать до санітарного персоналу, нелюдяне поводження з ними, а ж до проведення біологічних експериментів, заподіяння цим особам тяжких страждань, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я; значне ушкодження санітарних мате-

ріалів або устаткування або їхнє присвоєння в значному розмірі;

– вбивство військовополонених, їх катування, нелюдяне поводження з ними, аж до проведення біологічних експериментів, заподіяння їм тяжких страждань, каліцтва або інше uszkodження здоров'я; примушування полоненого до служби в збройних силах ворожої держави; позбавлення полоненого права бути засудженим звичайним судом у звичайному процесуальному порядку (ст. 411). Караються такі злочини позбавленням волі від п'яти до двадцяти років або довічним ув'язненням без заміни;

– вбивство цивільного населення, його катування, нелюдяне поводження з ним, аж до проведення біологічних експериментів, заподіяння тяжких страждань, каліцтва або інші серйозні uszkodження здоров'я; захоплення заручників; незаконні виселення, переслідування або затримання; примушування цивільної особи до служби в збройних силах ворожої держави; позбавлення цивільної особи права бути засудженим звичайним судом у звичайному процесуальному порядку; заподіяння uszkodження або присвоєння майна у великому розмірі (ст. 412). Караються такі злочини позбавленням волі від п'яти до двадцяти років або довічним ув'язненням без заміни; – незаконне носіння знака Червоного Хреста або Червоного Півмісяця або зловживання прапором або знаком Червоного Хреста або Червоного Півмісяця або кольором, відповідним для транспортних засобів санітарної евакуації (ст. 413). Злочин карається позбавленням волі до двох років;

– знищення, пошкодження або приведення в непридатність культурних або історичних пам'яток та предметів, творів мистецтва, будівлі та спорудження культурного, наукового або іншого гуманітарного значення; їх викрадення, протизаконне привласнення або переховування, їх конфіскація або вилучення у вигляді контрибуції (ст. 414). Карається злочин позбавленням волі від одного року до десяти років;

– використання ядерної або хімічної зброї або заборонених засобів чи способів ведення війни (ст. 415). Злочин карається позбавленням волі від трьох до десяти років або позбавленням волі від десяти до двадцяти років, або довічним ув'язненням без заміни при настанні особливо тяжких наслідків.

Королівство Іспанія. Кримінальний кодекс Іспанії містить розділ XXIV «Злочини проти міжнародного співтовариства», до якого входять злочини проти міжнародного права (глава I), геноцид (глава II), злочини проти людяності (глава II-біс), злочини проти охоронюваних осіб та майна у випадку збройного конфлікту (глава III), піратство (глава V) [7].

Досить детально КК Іспанії регламентує відповідальність за воєнні злочини. Положеннями кримінального законодавства Іспанії забезпечуються права охоронюваних під час збройного конфлікту осіб, що визначені диспозицією ст. 608. Це, зокрема: 1) поранені, хворі та потерпілі, а також медичний і релігійний персонал, що мають захист відповідно до I та II Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. та I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 2) військовополонені, які мають захист відповідно до III Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 3) цивільне населення та цивільні особи, які мають захист відповідно до IV Женевської конвенції від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 4) особи, виведені із ладу, та особи, які належать до миротворчих сил, або ті, хто виконує їхні обов'язки, що мають захист відповідно до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. або I Додаткового протоколу від 8 червня 1977 р.; 5) парламентарі та особи, які їх супроводжують, що мають захист відповідно до II Гаазької конвенції від 29 липня 1899 р.; 6) інші особи, які мають захист відповідно до II Додатко-

вого протоколу від 8 червня 1977 р. чи інших міжнародних договорів, які підписала Іспанія.

Перелік воєнних злочинів у кримінальному законодавстві Іспанії досить широкий.

Згідно зі ст. 609 карається тюремним ув'язненням на строк від чотирьох до восьми років, незалежно від покарання, що може бути призначене за шкоду, що заподіяна, той, хто під час збройного конфлікту образить дією або поставить у тяжку небезпеку життя, здоров'я або фізичну цілісність будь-якої особи, яка має захист, піддасть катуванням або нелюдському ставленню, включаючи біологічні експерименти, заподіє тяжкі страждання або зробить медичну операцію, що не рекомендована за станом здоров'я, не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, які б заподіяв винний в аналогічних медичних обставинах до своїх співвітчизників, не позбавлених волі.

Відповідно до ст. 610 карається тюремним ув'язненням на строк від десяти до п'ятнадцяти років, незалежно від покарання за заподіяну шкоду, той, хто під час збройного конфлікту застосує або накаже застосувати заборонені методи та засоби бою або такі, що призначені заподіювати надмірні страждання чи біль особі, також як і такі, що застосовані з умислом заподіяння або стосовно яких можна було передбачати небезпеку її благополуччю чи виживанню.

Стаття 611 передбачає тюремне ув'язнення на строк від десяти до п'ятнадцяти років, незалежно від покарання за заподіяну шкоду, тому, хто під час збройного конфлікту: 1) вчинить або накаже вчинити марний або непотрібний напад, або з метою залякування мирного населення вчинить на нього напад, застосує до нього заходи придушення, насильство або вчинить погрозу насильством; 2) зруйнує або ушкодить, порушуючи норми міжнародного права, що застосовуються під час збройних конфліктів, мирне морське судно або повітряний корабель супротивної або нейтральної держави, невинуватого й не давши часу для вживання заходів, необхідних для 68 забезпечення безпеки людей та збереження документів, що перебувають на борті; 3) примусить військовополоненого або цивільну особу в будь-якій формі служити в збройних силах супротивної сторони або позбавить їх права бути підданим суду за правилами та неупереджено; 4) вишле, насильно перемістить, візьме в заручники або незаконно затримає особу, яка перебуває під захистом; 5) перемістить на окуповану територію населення ворожої сторони для постійного проживання там; 6) здійснить або накаже здійснити, або підтримає здійснення стосовно осіб, які перебувають під захистом, расової сегрегації та інших негуманних і принизливих заходів, заснованих на розходженнях несприятливого характеру, які тяжко ображають достоїнство особистості; 7) буде незаконно перешкоджати або затримувати звільнення або репатріацію військовополонених та цивільних осіб.

За ст. 612 карається тюремним ув'язненням на строк від трьох до семи років незалежно від покарання за заподіяну шкоду той, хто під час збройного конфлікту: 1) навмисне порушить захист медичних установ і санітарних транспортних засобів, таборів для військовополонених, медичних приміщень і зон безпеки, нейтральної зони, місць для інтернованих цивільних осіб, незахищених місць і демілітаризованих зон, позначених відповідними розпізнавальними знаками; 2) здійснить насильство проти медичного або релігійного персоналу або проти члена медичної місії або швидкої допомоги; 3) важко образить, позбавить або не доставить необхідну їжу або необхідну медичну допомогу особі, яка перебуває під захистом, або буде принизливо з нею поводитися, змусить займатися примусовою проституцією або іншою діяльністю, що принижує цнотливість, позбавить усякої інформації про ситуацію, уведе колективні покарання за індивідуальні дії або порушить правила розселення жінок і родин, або порушить правила

про особливий захист жінок і дітей, установлені міжнародними договорами, які підписала Іспанія; 4) необґрунтовано або підступним способом використовує охоронні або розпізнавальні знаки, емблеми або сигнали, установлені й визнані міжнародними договорами, підписаними Іспанією, особливо це стосується знака Червоного Хреста й Червоного Півмісяця; 69 5) необґрунтовано або підступним способом використовує прапори, уніформу, знаки розходження та розпізнавальні емблеми будьякої нейтральної держави, ООН та інших держав, які не беруть участі в конфлікті, або ворожих сторін під час бою або для приховання, підтримки, захисту або перешкоджання воєнним операціям, за винятком тих випадків, які передбачені міжнародними договорами, підписаними Іспанією; 6) необґрунтовано або підступним способом використовує прапор парламентаря або прапор капітуляції, порушить особисту недоторканність або затримає парламентаря чи осіб, які його супроводжують, члена особового складу Миротворчих сил або особу, яка виконує його обов'язки, члена Міжнародної комісії з розслідування; 7) викраде речі, що перебувають при вбитих, поранених, хворих, потерпілих, військовополонених або інтернованих особах цивільного населення.

Стаття 613 передбачає відповідальність у вигляді тюремного ув'язнення на строк від чотирьох до шести років того, хто під час збройного конфлікту: а) вчинить напад або зробить об'єктом помсти або збройного нападу на визнані культурні цінності або місця поклоніння, які становлять культурне або духовне надбання народів та які перебувають під захистом у силу спеціальних угод, завдавши при цьому великої шкоди, якщо ці цінності не знаходяться в безпосередній близькості до військових об'єктів або не будуть служити захистом ворогові; б) вчинить напад або зробить об'єктом помсти або збройного нападу на цивільне майно супротивної сторони, знищивши його, якщо тільки це не надасть вирішальної воєнної перемоги або якщо це майно не входило належним чином у воєнну акцію ворога; в) атакує, зруйнує, викраде або знищить майно, необхідне для виживання цивільного населення, за винятком тих випадків, коли ворожа сторона використовує це майно для прямої підтримки воєнних дій або виключно як засоби для існування службовців збройних сил; г) атакує або зробить об'єктом репресій чи помсти спорудження або установки, що містять небезпечні речовини, якщо такий напад може спричинити звільнення цих речовин і, відповідно, жертви цивільного населення, за винятком тих випадків, коли такі спорудження або установки використовуються для регулярної, істотної та прямої підтримки воєнних дій і напад є єдиним ефективним засобом зупинити цю підтримку; 70 д) зруйнує, завдасть шкоди або заволодіє без необхідності з точки зору воєнних цілей майном, що йому не належить, змусить іншого передати йому або вчинить інші грабіжницькі дії.

Стаття 614 передбачає тюремне ув'язнення на строк від шести місячних заробітних плат до двох років того, хто під час збройного конфлікту вчинить або накаже вчинити будь-яке інше порушення або дію, що суперечить положенням міжнародних договорів, що підписала Іспанія, та які стосуються ведення бойових дій, захисту поранених, хворих і потерпілих, поводження з військовополоненими, захисту цивільного населення та охорони культурних цінностей під час збройного конфлікту.

Республіка Хорватія. Ця країна є однією з небагатьох у Європі, у якій приділено максимальну увагу воєнним злочинам, пов'язаним із порушенням норм міжнародного права.

Кримінальний кодекс містить главу IX «Кримінальні злочини проти людства та прав людини», у якій доволі широко представлені злочини, що посягають на основні принципи міжнародного гуманітарного права.

Зокрема, ч. 1 ст. 91 «Воєнні злочини» передбачена відповідальність за порушення норм міжнародного права

під час війни, окупації або міжнародного воєнного конфлікту чи воєнного конфлікту, який не має міжнародного значення, вчинення одного із серйозних порушень щодо осіб, захищених у відповідності до Женевської конвенції III, а саме: вбивства, катування, проведення біологічних досліджень, спричинення страждань, завдання тяжких тілесних ушкоджень, примушення до служби у збройних силах противника, позбавлення права на справедливий і об'єктивний судовий розгляд, тримання як заручника, використання для захисту міст, районів або збройних сил від воєнних операцій як живого щита.

Стаття 96 КК Хорватії встановлює межі відповідальності командира за вчинення його підлеглими воєнних злочинів. При цьому відповідальність установлюється незалежно від форми вини, будь-то умисне діяння – неперешкоджання вчиненню підлеглими злочинів, зазначених вище (ч. 1), або з необережності – неналежний нагляд за своїми підлеглими, якщо командир повинен був знати, що вони мають намір вчинити воєнні злочини (ч. 2). У першому випадку покарання встановлюються в таких межах, як би він вчинив злочин самостійно, а у випадку необережної форми вини може бути призначено покарання в межах від трьох до п'ятнадцяти років позбавлення волі.

Республіка Польща. У Главі XVI «Злочини проти миру, людяності та воєнні злочини» КК Польщі містяться декілька кримінально-правових норм, спрямованих на забезпечення положень міжнародного гуманітарного права, узятих із положень міжнародного права [8].

Так, у ст. 122 КК встановлена відповідальність за напад на захищену місцевість або об'єкт, санітарну або нейтральну зону або інший спосіб ведення бойових дій, заборонений міжнародним правом. За вчинення цього злочину передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не менше 5 років або позбавлення волі на строк 25 років. Такому ж покаранню підлягає той, хто під час воєнних дій застосовує засоби ведення бойових дій, заборонені міжнародним правом.

Стаття 123 КК Польщі встановлює кримінальну відповідальність за вбивство: 1) осіб, які склали зброю або, не маючи у своєму розпорядженні засобів оборони, здалися; 2) поранених, хворих, урятованих, осіб медичного персоналу або духовних осіб; 3) військовополонених; 4) цивільного населення окупованої або зайнятої території або території, на якій ідуть бойові дії, або інших осіб, які користуються під час бойових дій міжнародним захистом. Такий злочин підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менше 12 років, на строк у 25 років або покаранню довічним позбавленням волі.

Частиною 2 ст. 123 КК Польщі передбачено порушення норм міжнародного права щодо вказаних вище осіб шляхом заподіяння тяжкої шкоди їхньому здоров'ю, катування, жорстокого нелюдського поводження, проведення щодо них навіть за їхньою згодою медичних експериментів, використання вказаних осіб для захисту конкретної області або об'єкта від воєнних операцій (використання як живого щита), а також утримання як заручників. Підлягає такий злочин покаранню позбавленням волі на строк не менш 5 років або покаранню позбавленням волі на строк у 25 років.

Стаття 124 КК Польщі передбачає інші форми посягання на права осіб, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права. Зокрема, примус осіб, зазначених у ст. 123, служити у ворожих збройних силах, переселення їх, спричинення їм тілесних ушкоджень, позбавлення волі або права на незалежний і безкорисливий судовий розгляд або обмеження їхнього права на захист у процесі кримінального переслідування. За це передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не менш трьох років.

У ст. 125, 126 КК Польщі заборонені знищення, пошкодження та викрадення пам'ятників культури в районах, де

йдуть бойові дії, а також незаконне використання знаків Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Відповідно до ст. 125 підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 1 до 10 років той, хто на окупованій, зайнятій території або на території, на якій ідуть бойові дії, порушуючи міжнародне право, знищує, ушкоджує або викрадає здобутки культури. Якщо діяння стосується предметів, що мають особливе значення для культури, винний підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менш трьох років.

Стаття 126 передбачає, що той, хто під час бойових дій використовує такі, що не відповідають міжнародному праву, знаки Червоного Хреста або Червоного Півмісяця, підлягає покаранню позбавленням волі на строк до трьох років. Такому ж покаранню підлягає той, хто під час бойових дій використовує невідповідні міжнародному праву охоронні знаки для здобутків культури чи інші охоронні знаки, визнані міжнародним правом, або використовує державні прапори або знаки військових відмінностей супротивника, нейтральної держави або організації, або міжнародної комісії.

Швейцарська Конфедерація. Розділ XII КК Швейцарії «Воєнні злочини» з'явився в законодавстві Швейцарії на підставі федерального закону від 18 червня 2010 р., який було прийнято з метою приведення національного законодавства у відповідність до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду [9].

У ст. 264-б КК Швейцарії визначено загальні положення, що застосовуються до цього розділу. Зокрема, ідеться про відповідальність за злочини в контексті конфлікту міжнародного характеру, зокрема й у ситуації окупації, а також не виключено застосування положень цього розділу і в контексті збройного конфлікту неміжнародного характеру.

У ст. 264-с встановлено кримінальну відповідальність за серйозні порушення положень III Женевської конвенції, до яких, зокрема, належать: вбивство особи, спрочинення тяжких страждань, завдання значних тілесних ушкоджень або психічного ушкодження, застосування тортур і проведення біологічних чи медичних експериментів щодо особи, а також позбавлення права на об'єктивний суд та винесення справедливого вироку.

У ч. 3 цієї статті передбачено кваліфікований склад злочину за ознакою застосування вказаних вище дій стосовно великої кількості людей або якщо виконавець діяв з особливою жорстокістю. У таких випадках може бути застосовано до винного довічне позбавлення волі. У ст. 264-е КК Швейцарії передбачено низку суспільно небезпечних діянь, що караються позбавленням волі на строк не менше трьох років. Це – завдання особам шкоди фізичного або психічного характеру чи вчинення медичних процедур щодо особи, які невмотивовані її здоров'ям та не відповідають загальноприйнятим принципам медицини. Також ця норма передбачає покарання за низку злочинів сексуального характеру – зґвалтування, примушування до заняття проституцією або примусової стерилізації.

Як і в попередній статті, ця кримінально-правова норма містить кваліфікований склад злочину, у якому як обтяжуюча обставина передбачено вчинення зазначеного вище діяння стосовно великої кількості людей або якщо злочин вчинюється з особливою жорстокістю. У такому разі суддя може призначити покарання у виді довічного позбавлення волі.

Статтею 264-г КК Швейцарії передбачено таку форму суспільно небезпечного діяння проти військовополоненого як використання його як живого щита, що відповідно карається позбавленням волі на строк не менше трьох років.

Стаття 264-і встановлює кримінальну відповідальність за злочини, що вчинюються на завершальній стадії збройного конфлікту. Зокрема, продовження воєнної операції після отримання офіційного повідомлення про припинення вогню або досягнення мирної угоди чи порушення умов припинення вогню іншим способом (п. а), перешкоджання укладенню мирної угоди (п. б), а також невинуватого затримання репатріації військовополонених після закінчення воєнних дій (п. с). За вчинення таких дій передбачено кримінальну відповідальність у виді позбавлення волі на строк, що не перевищує трьох років.

Підсумовуючи можна визначити такі особливості імплементації положень міжнародного гуманітарного права в національне кримінальне законодавство європейських країн:

а) країни, що внесли до свого національного законодавства положення щодо забезпечення принципів, передбачених нормами міжнародного гуманітарного права, протягом останніх років відзначаються значно ґрунтовнішим і системним характером формування кримінально-правових норм, зокрема це стосується їхньої класифікації на: – воєнні злочини проти особи; – воєнні злочини проти майна; – воєнні злочини, що посягають на методи ведення збройного конфлікту; – воєнні злочини, що проявляються у використанні під час збройного конфлікту заборонених засобів; – воєнні злочини, що посягають на процес укладення мирної угоди;

б) здебільшого права військовополонених як об'єкта посягання на рівні кримінально-правової норми передбачені спільно з правами інших осіб, які знаходяться під захистом норм міжнародного гуманітарного права. Лише деякі країни злочини проти військовополонених виділяють в окрему кримінально-правову норму;

в) заслуговує на увагу підхід, що застосовується в законодавстві європейських країн щодо нормативного визначення осіб, злочини проти яких підпадають під категорію «воєнні злочини». Здебільшого поняття таких осіб міститься в окремій кримінально-правовій нормі або на рівні окремої частини, або в примітці до кримінально-правової норми. У таких конструкціях прямо передбачено, що ці особи знаходяться під захистом Женевської конвенції і Додаткових протоколів до неї, а також у деяких випадках – інших міжнародних конвенцій, зокрема Гаазької;

г) однією з особливостей кодифікації суспільно небезпечних діянь, які визначаються як воєнні злочини, є загальна тенденція, притаманна законодавству про кримінальну відповідальність країн Європейського Союзу, а саме – виділення воєнних злочинів як окремої категорії з-поміж інших злочинів проти миру та безпеки людства.

Для України на сучасному етапі в умовах незворотнього процесу євроінтеграції важливим є внесення значних змін у вітчизняну систему кримінального законодавства щодо розширення кола суспільно небезпечних діянь, спрямованих на порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, і визначення відповідальності за їх вчинення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11. Харків, 2014. С. 16.
2. Сірант М. Досвід імплементації норм про воєнні злочини в кримінальному законодавстві країн Європейського Союзу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 845. С. 229.
3. Міжнародний кримінальний кодекс. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/other/vstgb-russ.pdf> (дата звернення: 01.12.2022)
4. The Consolidate Penal Code of Denmark (Consolidate Act No. 1052 of July 4, 2016). URL: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=1115> (дата звернення: 04.10.2022).

5. Denmark Military Penal Code Act no. 530 of 24/06/2005. URL: <http://fauk.dk/english/Documents/Engelsk%20MSL.pdf> (дата звернення: 04.10.2022).
6. Criminal Code of the Republic of Bulgaria (Publication State Gazette No. 26/02.04.1968, in force as of 01.05.1968). URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/criminal_code_bulgaria_en_1.pdf (дата звернення: 04.10.2022).
7. Criminal Code of the Kingdom of Spain (Organic Law No. 10/1995 of November 23, 1995, as amended up to Law No. 4/2015 of April 27, 2015). URL: http://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic2_grd_criminal_code.PDF (дата звернення: 04.10.2022).
8. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553) URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/O/D19970553.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
9. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 January 2018). URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201801010000/311.0.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).